

اوجیروب*

اولین شبکه آبیاری خصوصی کشور

منصوره اسلامی - کارشناس ارشد اقتصاد کشاورزی سازمان آب و برق خوزستان

ثانیه با سه آیش (برای کشت صیفی جات) ظرف مدت ۵ سال و احداث یک هکتار باغ مرکبات یا نخلستان یا دیگر درختان میوه به نسبت هر یکصد هکتار اراضی زیر کشت بوده است.

وظیفه شرکت تقسیم و توزیع آب میان آب‌بران روستاها، تعمیر و بازسازی تأسیسات تأمین آب و انجام عملیات لایروبی کانال اصلی و وظیفه کشاورزان تعمیرات و لایروبی نهار درجه دو در اراضی متعلق به کشاورزان می‌باشد. هزینه سالیانه بهره‌برداری مطابق تراز مالی این شرکت در سال ۱۳۹۰ حدود نهصد میلیون ریال می‌باشد که توسط سهام‌داران تأمین می‌گردد. آب مورد نیاز شبکه به طریق ثقلی از رودخانه اوجیروب و به وسیله سد انحرافی و کانال انتقال تأمین می‌شود. این شبکه فاقد تجهیزات و سازه‌های اندازه‌گیری بوده و به دلیل برداشت بدون کنترل در بالادست، اراضی پائین دست با کمبود آب مواجهند که این کمبود با استفاده از زهاب‌های برگشتی تأمین می‌گردد.

آب شبکه در اراضی کشاورزان توسط کانال‌های درجه ۲ خاکی و انهار سنتی و در اراضی سهام‌داران توسط کانال‌های درجه ۳ و ۴ بتونی و دریاچه‌های تقسیم توزیع می‌گردد. با توجه به جریان دائمی آب در شبکه شرکت از میراب برای تقسیم و توزیع آب استفاده نمی‌کند. بلکه آب توسط کشاورزان و بر اساس میزان زمین تقسیم می‌شود که هر دور آبیاری ۲-۳ شبانه‌روز می‌باشد.

در دهه اول بهره‌برداری شرکت، آب‌بها به نسبت میزان مالکیت اراضی هر یک از سهام‌داران تعیین می‌گردید. پس از اصلاحات ارضی، آب‌بها بر اساس ۲۵ درصد محصول زمستانه (گندم) و ۳۰ درصد محصول تابستانه (برنج) محاسبه می‌شد. از سال ۱۳۷۰، آب‌بها بر اساس ۱۲۵ کیلو گندم در هر هکتار برای هر فصل زراعی یا قیمت معادل آن محاسبه می‌شود. به عبارتی، آب‌بهای مذکور به عنوان نرخ آب مصرفی هر هکتار فارغ از نوع محصول کشت‌شده در هر فصل اعم از محصولات کم‌مصرف یا آب‌بر مانند برنج، صیفی‌جات، ذرت و غیره می‌گردد. این مبلغ برای سال زراعی ۹۰-۸۹ معادل ۵۰-۳۰ هزار تومان برای هر هکتار در فصل زراعی تعیین شده است.

کشت غالب منطقه در زمستان، گندم و در تابستان ذرت است. علاوه بر این کشت زمستانه- بهاره، این شبکه شامل صیفی زیر پلاستیک (بادمجان، خیار و گوجه فرنگی)،

شرکت کشاورزی جنوب که در سال ۱۳۲۷ با استناد به قانون مصوب سال ۱۳۲۴ مجلس شورای ملی توسط گروهی از مالکان و تجار دزفول تأسیس گردیده است، نخستین شرکت خصوصی فعال در زمینه آبیاری مدرن در کشور و مالک شبکه آبیاری اوجیروب است.

تعداد سهام‌داران شرکت ۱۰۳ نفر و وسعت اراضی واگذار شده به شرکت جمعاً حدود ۵۹،۰۰۰ هکتار (شامل ۲۵،۰۰۰ هکتار از اراضی آبخور کرخه و ۷۶۵۰ هکتار از اراضی آبخور رودخانه اوجیروب) و منبع تأمین آب شرکت، رودخانه اوجیروب با دبی متوسط ۱۴ متر در ثانیه می‌باشد. این شبکه در شمال غرب استان خوزستان، ۲۵ کیلومتری جنوب دزفول و منتهی الیه منطقه شرق شبکه دز قرار دارد. وسعت ناخالص این شبکه ۷۶۵۰ هکتار و وسعت خالص آن، ۵۵۰۰ هکتار می‌باشد.

اهداف شرکت مطابق ماده ۲ اساسنامه آن، استفاده از قانون واگذاری اراضی در خوزستان جهت تملک و دایر نمودن اراضی به وسیله بستن سد و شق انهار و ایجاد دهکده‌های لازم، فعالیت‌های کشاورزی مانند کاشت درختان و کشت محصولات صیفی و شتوی، وارد نمودن و به کارگیری ماشین‌آلات و آشناسازی کشاورزان با اصول جدید زراعت، تربیت و نگهداری احشام و طیور، بهره‌برداری و استفاده از آب و زمین به هر طریق ممکن، تأسیس هرگونه مؤسسات و خرید املاک و تقبل سهام شرکت‌های کشاورزی و صنعتی و مشارکت با آنها و خرید، فروش، صدور و ورود انواع اجناس مجاز می‌باشد.

ساختار شرکت شامل مجمع عمومی سهام‌داران (مجمع عادی و فوق‌العاده متشکل از بهره‌برداران)، هیئت مدیره (۳ نفر برای مدت دو سال) و یک نفر بازرس اصلی و یک نفر بازرس علی‌البدل برای مدت یک سال می‌باشد. امور کلی شرکت توسط مدیر عامل یا قائم‌مقام او اداره می‌شود. تعهدات شرکت طبق پیمان‌نامه، سرمایه‌گذاری و ساخت سد انحرافی بتونی با انهار و انشعابات مربوطه، تبدیل اراضی واگذاری به اراضی مزروعی، تأمین آب مورد نیاز برای هر هکتار به میزان دو لیتر در

*پیش از این در شماره دوم، بهار سال ۹۲ فصلنامه «گفت و گوی آب» اندیشکده تدبیر آب ایران انتشار یافته است.

پیاز، چغندر قند، توت فرنگی، کاهو، لوبیا فرنگی، هویج، سیب‌زمینی و هندوانه پاییزه و همچنین کشت تابستانه- پاییزه این شبکه شامل لوبیا، گوجه فرنگی، ماش و برنج می‌باشد. در اراضی متعلق به سهام‌داران، ماهی سردابی نیز پرورش داده می‌شود. این شرکت در زمینه بهره‌برداری از شبکه با تنگناها و مشکلات زیادی روبرو است. در زمینه تأمین آب صدور بی‌رویه مجوز نصب پمپ و حفر بی‌رویه چاه در بالادست باعث کاهش سطح آب زیرزمینی و حجم جریان در رودخانه گشته است. از سوی دیگر، باز مصرف زهاب کشاورزی (با توجه به شوری پائین آن) در شبکه دز نیز باعث کاهش میزان تغذیه و آبدهی رودخانه اوجیروب گردیده است. نتیجه این تغییرات، کاهش حجم آب ورودی به شبکه از ۱۴ به ۸-۹/۵ مترمکعب در ثانیه در سال‌های اخیر بوده است. مشکل دیگر شبکه، تلفات بیش از حد آب در کانال‌های شبکه و کمبود آب در اراضی پائین دست است.

از لحاظ فنی، بروز پدیده پاپینگ در بدنه و دیواره‌های سد انحرافی و تخریب دیواره‌ها، فقدان سازه‌های اندازه‌گیری و کنترل آب تحویلی به کشاورزان، پوشش خاکی و رویش زیاد علف‌های هرز در کانال‌های درجه دو و تلفات زیاد آب در این انهار و عدم تکمیل شبکه در زمان تحویل (ساخته‌نشدن ایستگاه پمپاژ کانال انتقال، برخی کانال‌های درجه دو و جاده سرویس) از مشکلات این شبکه می‌باشد.

از لحاظ قانونی، جایگاه و حقوق از جمله: حق مالکیت شرکت بر تأسیسات، اختیارت و تدوین ضوابط تعیین تعرفه آب و... نامشخص است. از همین رو این شرکت تاکنون نتوانسته است از تسهیلات بانکی بهره‌مند شود. همچنین، این مشکل باعث فقدان حمایت و ضمانت اجرایی لازم برای پیگیری و استیفای حقوق شرکت و مقابله با تجاوز و تخلف در شبکه می‌گردد. از سوی دیگر، دستگاه‌های دولتی هیچ برنامه حمایتی و همکاری با شرکت از قبیل بازسازی تأسیسات سد و شبکه، تسطیح اراضی، ساخت شبکه‌های فرعی آبیاری و زهکشی و برنامه‌های ترویج و آموزش کشاورزی ندارند.

علی‌رغم نرخ بسیار پائین آب‌بها، برخی از آب‌بران شرکت این مبلغ را پرداخت نمی‌نمایند. سطح پائین آگاهی‌های اجتماعی و عدم تمایل کشاورزان به مشارکت در نگهداری و بهره‌برداری صحیح از آب و تأسیسات، درک نادرست و قائل‌نبودن وجهه قانونی برای مدیریت بخش خصوصی در آبیاری توسط غالب آب‌بران، جریان دائمی آب در شبکه و انتظار زارعین به دسترسی به آب بدون محدودیت زمانی و در نتیجه، پنهان‌ماندن ارزش واقعی آب، تغییر مالکیت و خردشدن اراضی به دلیل تقسیم بین ورثه، از دیگر مشکلاتی است که گریبانگیر این شرکت است.

علی‌رغم تمام موارد مذکور این شرکت همچنان پابرجا است. از دلایل پایداری شرکت می‌توان به ضرورت وجود شبکه اوجیروب به عنوان تنها امکان تأمین آب اراضی منطقه و وابستگی

حیات روستاها و معیشت کشاورزان به آن اشاره کرد. همچنین، مماشات و مدارای صاحبان شرکت با آب‌بران طی بیش از ۵۰ سال بهره‌برداری از شبکه و تعلق خاطر سهام‌داران به شرکت و تأسیسات شبکه به عنوان میراث پدری و تلاش آنان برای بقای شرکت از دیگر دلایل پایداری شرکت می‌باشد. برخورداری غالب سهام‌داران از تحصیلات عالی و دانش فنی در امر کشاورزی و تمایل به سرمایه‌گذاری برای کسب درآمد بیشتر، استقرار شرکت و مسئولین آن در قلب منطقه تحت پوشش شبکه، شناخت مسائل و ارتباط نزدیک مسئولین شرکت با ساکنین منطقه نیز از عوامل موفقیت این شرکت به حساب می‌آید.

به منظور حمایت از این شرکت پیشنهاد می‌گردد ارگان‌های ذیربط نسبت به تشکیل تشکل‌های آب‌بران روستاهای محدوده شرکت اقدام نمایند. در این خصوص حمایت و پشتیبانی دستگاه‌های متولی در خصوص ایجاد این تشکل‌ها مد نظر است و نه اقدام مستقیم آنها که تا به حال نتایج مثبت به همراه نداشته است. همچنین، اعطای تسهیلات بانکی، تأمین اعتبارات مورد نیاز برای اتمام بازسازی سد انحرافی، همکاری سازمان‌های جهاد کشاورزی و آب و برق خوزستان برای تسطیح اراضی و ایجاد کانال‌های درجه ۲ و ۳ اراضی کشاورزان غیر عضو، احداث سازه‌های اندازه‌گیری و کنترل حجم آب تحویلی به کشاورزان و ارائه مشاوره و کمک‌های فنی بخش‌های علمی و دستگاه‌های اجرایی در این زمینه، ایجاد سیستم و ساز و کار لازم در شرکت برای ثبت درخواست، محاسبه و تعیین سهم آب و آب‌بهای کشاورزان و پیگیری مطالبات، تعیین قیمت هر متر مکعب آب بر مبنای هزینه تمام‌شده آب یا طبق قوانین حاکم بر شبکه‌های دولتی (۳ درصد محصول) از دیگر اقداماتی است که به منظور حمایت از این شرکت می‌توان انجام داد.